

**NEDERLAND
& VLAANDEREN**

GEDICHTENDAG

www.gedichtendag.org

26 JANUARI 2006

.....
LESSUGGESTIES VOOR HET BASISONDERWIJS
.....

VOORAF

De komende, zevende Gedichtendag, donderdag 26 januari 2006, staat de poëzie weer volop in de schijnwerpers. Overal verrijzen podia voor dichters en voordrachtskunstenaars. Het grootste publiek wordt traditioneel via de scholen bereikt, waar Gedichtendag ieder jaar zowel in Nederland als in Vlaanderen uitbundig wordt gevierd. De feestdag zal deze keer in het teken staan van ´poëzie en beeldende kunst`.

De dichter werkt met woorden en klanken, de beeldend kunstenaar met figuren en kleuren. Wat kunnen die twee met elkaar te maken hebben? ´Ik schilder haar in woorden / ik schrijf haar roze en blauw´ dichtte de dichter Hans Hagen. Maar hoe doet hij dat dan?

Beeldend kunstenaars maken vaak illustraties bij gedichten, vooral bij gedichten voor kinderen, en dichters zijn zeker niet onbekend met het maken van gedichten bij tekeningen en schilderijen, hoewel kinderdichters dit genre nauwelijks beoefenen.

Dichters komen nog dichter bij de beeldende kunst in de buurt als zij proberen het materiaal van de schilder te stelen: dan maken ze kleurgedichten of figuurgedichten. Daarover gaan deze lessuggesties.

KLEURGEDICHTEN

Een wereldberoemde Franse dichter, Arthur Rimbaud, heeft een gedicht geschreven dat 'Klinkers' heet (in het Frans 'Voyelles'), waarin hij alle klinkers een kleur geeft: 'A zwart, E wit, I rood, U groen, O blauw (...)'. Als je het zo bekijkt is elk gedicht een en al kleur. Het woord 'klankkleur' bestaat niet voor niets.

Nog duidelijker wordt de verwantschap tussen dichters en schilders als je er op gaat letten hoe vaak er kleuren in gedichten voorkomen. Dichters kunnen niet zonder kleuren. Net als voor schilders hebben kleuren voor dichters een betekenis. Elke kleur roept herinneringen, gevoelens, beelden en gedachtes op. Vaak zijn dat herinneringen, gevoelens, beelden en gedachtes die voor iedereen hetzelfde zijn. Zo staat rood meestal voor liefde en warmte, zwart voor somberheid en dood, en blauw voor kou.

Maar soms geeft de dichter een kleur ook een betekenis die alleen voor hem zo geldt, en betekent blauw opeens warmte, misschien omdat zijn liefje toevallig blauwe ogen heeft. Bij schilders is dat ook zo. De dichter K. Michel beschrijft de kleuren van de schilder Jan Andriessse zo: 'Het rood roept au / geel zucht mmmm / en blauw speelt piano'. Bij een andere schilder kan juist het rood mmm zuchten en het geel au roepen.

Er is een Nederlandse dichter, Pierre Kemp, die een hele dichtbundel over kleuren heeft geschreven. De bundel heet 'Engelse verfdoo's' (1956), en elk gedicht erin heeft een kleur als titel - citroengeel, zeegroen, cobaltblauw... - en beschrijft wat die kleur bij hem oproept. Kemp is een echte kleurendichter, maar bij iedere dichter zijn wel gedichten te vinden die een kleur of kleuren als thema hebben. 'Als je goed om je heen kijkt, zie je dat alles gekleurd is' dichtte K. Schippers. Dichten is goed kijken, en je mist wel wat als je geen kleuren ziet; daarom dichten dichters graag in kleur.

FIGUURGEDICHTEN

Gedichten hebben altijd een vorm. Dat maakt ze tot gedichten. Als de woorden gewoon achter elkaar zouden staan was het proza. Vaak bestaat een gedicht uit meerdere strofen, die worden gescheiden door een witregel. Dichters kiezen de ene keer voor een korte versregel, dan weer voor een lange. Soms staat er maar één woord op een regel. Soms breekt een regel midden in een zin of woord af en begint een nieuwe. Dat doet een dichter allemaal niet voor niets. Al die 'vormen' dragen bij aan de betekenis en de muziek van een gedicht.

Er zijn dichters die met dat zoeken van een vorm voor hun gedicht heel ver gaan. Zij werken net als schilders met figuren. Ze plaatsen de letters, woorden en versregels zo op de pagina dat het erin beschreven onderwerp wordt uitgebeeld. Een gedicht over een vlinder heeft ook de vorm van een vlinder. Het woord 'zeppelin' wordt afgedrukt in de vorm van een zeppelin zoals in de Bezette Stad van Paul van Ostaijen:

Dichters doen dit al eeuwen. Waarschijnlijk is het ooit begonnen in de Oudheid. Later werden figuurgedichten populair bij de rederijders, dat zijn dichters die ervan hielden met allemaal moeilijke vormen te werken, zodat ze konden laten zien hoe knap ze waren. En ook dichters die wilden breken met de klassieke versvormen en van grapjes hielden waren er gek op, zoals de dadaïsten en de surrealisten.

Deze figuurgedichten laten heel mooi zien hoe door vorm poëzie ontstaat. De vorm vraagt iets uitzonderlijks van de taal en dat is wat de taal van poëzie zo opvallend maakt: niet alleen het woord doet er toe, maar ook waar dat woord staat.

OVER DE LESSUGGESTIES

In deze lessuggesties zijn zes kleurgedichten en vijf figuurgedichten van verschillende dichters uit binnen- en buitenland bij elkaar gebracht. In verschillende lessen kunnen docenten in de aanloop naar Gedichtendag 2006 deze gedichten met hun leerlingen bespreken. Wanneer er minder tijd beschikbaar is, kan de docent een of twee van de lessen uitkiezen; elke les kan op zichzelf staan. De lessen lopen op in moeilijkheidsgraad. De eerste lessen zijn geschikt voor leerlingen van de middenbouw. De laatste lessen zijn moeilijker en kunnen in de bovenbouw worden gegeven. De vragen bij de gedichten nodigen uit tot beter lezen, wat het enthousiasme van de kinderen voor poëzie zal aanwakkeren.

ZELF KLEUR- EN FIGUURGEDICHTEN MAKEN

Voor Gedichtendag kunnen kinderen zelf een kleur- of een figuurgedicht maken. Als de tekst klaar is, mogen kinderen er een poster van maken. Het is de bedoeling dat tekst en tekening bij elkaar passen. Het moet dus één geheel worden. Tekenen, schilderen, borduren, knippen, plakken, alles mag, als het maar mooi wordt. Uit alle gedichtenposters die vóór 15 januari naar Poetry International (voor Nederland) of Behoud de Begeerte (voor Vlaanderen) zijn toegestuurd, worden de mooiste gepubliceerd op de Gedichtendagwebsite en beloond met een boekenbon. Daarom moet achterop de poster duidelijk naam en adres van het kind worden vermeld.

POEM EXPRESS

De naar Poetry International en Behoud de Begeerte gestuurde gedichtenposters worden na Gedichtendag allemaal doorgestuurd naar de Stichting Autoped. Deze organisatie organiseert sinds 1992 elk jaar de Poem Express. Gedichtenposters van kinderen reizen de wereld rond. Duizenden kinderen uit verschillende landen doen mee en maken een gedichtenposter in hun eigen taal. Per land worden gedichtenposters geselecteerd die in aanmerking komen voor de Poem Award. Die gedichten worden in het Nederlands, Engels, Duits en Frans gepubliceerd in de dichtbundel van Poem Express. De meest bijzondere inzendingen worden ook tentoongesteld op de Poem Expo, een internationaal reizende expositie. (Voor meer informatie: zie www.poem-express.com)

Kleurgedichten

Er zijn in deze lessuggesties drie lessen over kleurgedichten opgenomen. Elke les gaat over twee gedichten met een gemeenschappelijk thema:

1 *De kleuren van dingen*

Gedichten van Elma van Haren en Sjoerd Kuyper

2 *Kleuren in je hoofd*

Gedichten van Hans Kuyper en Ted van Lieshout

3 *Zwart-wit*

Gedichten van Nuala Ní Dhomhnaill en Josef Guggenmos

ALGEMENE SUGGESTIES

- Draai als opwarmer voor de les Dirk Scheele, 'De regenboog' (op de cd De liedjespeeltuin, 27 nieuwe kinderliedjes door Dirk Scheele, Emi Music Netherlands, 2003).
- Vraag de kinderen bij verschillende kleuren waaraan zij denken.
- Vraag of de kinderen ook bij klanken aan bepaalde kleuren denken. (Bijvoorbeeld aan felle kleuren bij schrille klanken, aan donkere kleuren bij lage tonen.)
- Vertel de kinderen over kleur en poëzie aan de hand van de inleiding bij deze lessuggesties.
- Kopieer uit deze lessuggesties voor alle leerlingen de te bespreken gedichten.
- Laat elk gedicht eerst stil door de hele klas lezen en vervolgens door verschillende leerlingen voorlezen. Het herhaald horen van een gedicht is de beste kennismaking ermee. Loop met de klas de moeilijke woorden in de gedichten na.
- Behandel vervolgens de vragen die in deze lessuggesties bij de gedichten zijn opgesteld.
- Na de les(sen) over de gedichten werken de kinderen zelf aan het maken van een kleurgedicht, waar ze vervolgens een poster van kunnen maken.

1 De kleuren van dingen

- Dichters zijn goede kijkers. Als zij een kleur zien, zien ze vaak niet alleen maar een kleur. Ze zien er meteen een karakter bij, alsof het om een persoon gaat. Of ze zien alle variaties die zo'n kleur kan hebben. Het eerste is het geval bij Elma van Haren in haar gedicht 'Kleuren', waarin zij auto's een karakter geeft op grond van hun kleur. Het tweede doet Sjoerd Kuiper in zijn gedicht 'Groen', waarin hij allerlei soorten groen opsomt. Wie van de twee dichters kan het beste kijken, vinden de kinderen? Wie van beiden kijkt meer in zijn/haar eigen hoofd dan om zich heen?
- Wanneer Elma van Haren het over de verlangens van auto's heeft, denk je ook aan de verlangens van de mensen die in die auto's zitten: zij hebben tenslotte de auto met die kleur gekozen, dus zij zullen ook wel van hetzelfde houden. Vraag de kinderen wat voor kleur auto zij graag zouden willen hebben. Kloppen de verlangens die in het gedicht bij die kleur auto worden genoemd met hun eigen verlangens? Je zou kunnen zeggen dat Elma van Haren in dit gedicht beweert dat je niet veel over mensen kunt zeggen aan de hand van hun huidskleur, behalve als je de auto erbij ziet. Zijn de kinderen het daarmee eens?
- Het is lente en Sjoerd Kuiper ziet opeens heel veel soorten groen. Loop in zijn gedicht alle soorten groen met de kinderen langs: kunnen zij zich bij alle groenen iets voorstellen? Als dit bij een bepaalde groen niet lukt, kijk dan of de dichter misschien op dit 'groene ding' kwam omdat hij een beetje wilde rijmen op de regel(s) ervoor. Of omdat hij aan een gevoel dacht in plaats van aan iets dat echt groen is: een lentegevoel. Blijven er nog niet thuis te brengen groenen over?
- Laat de kinderen beide gedichten aanvullen met extra regels: andere kleuren auto's die er andere liefhebberijen op na houden bij Van Harens gedicht, en andere soorten groen bij het gedicht van Kuiper. Waarbij ze op rijm en ritme moeten letten! Verzamel de resultaten, groenen bij groenen en auto's bij auto's, schakel ze aan elkaar en lees de nieuwe versregels achterelkaar voor.

Kleuren

Alle donkere auto's rijden het liefste in het donker
en alle lichte overdag.

De gele bijvoorbeeld
wil flonkeren samen met de zon.

De blauwe staat graag onder een helle blauwe hemel
te peinzen bij een diep blauw meer in Zwitserland.

De rode wil een wijde rode zonsondergang en dan
wachten tot de vrolijke zonsopgang aan het strand.

De witte wil langs de kale besneeuwde velden razen
en proberen hoe glad het fluisterasfalt is.

De metallics willen zich alleen maar spiegelen aan
elkaar, ieder uur, het maakt niet uit wanneer en waar...

En hoe zit dat met de mensen?
Met de witte en de zwarte?

Hoe zij leven kun je niet voorspellen,
dag en nacht is om het even.

Maar toch misschien de zwarte het liefste overdag,
want zij hebben hun kleur van de zon gekregen.

Elma van Haren (Nederland, 1954)

Uit: Het Krakkemik, Uitgeverij De Harmonie, Amsterdam, 2003

Groen

In de lente, ieder jaar,
spat de kleur groen
uit elkaar
in veertig kleuren groen.

Kijk maar:

lichtgroen
donkergroen
dofgroen
flonkergroen
poepgroen
snoepgroen
krijt op de stoepgroen
mosgroen
bronsgroen
kikkertje plonsgroen
standgroen
zinkgroen
snot aan je pinkgroen
rijtuiggroen
grachtengroen
niet langer wachtengroen
appelgroen
olijfgroen
zeeziek is mijn lijfgroen
ditgroen
datgroen
kroos op de katgroen
slagroen

komkommergroen
stomgroen
nog stommergroen
hekgroen
gekgroen
andijvie met spekgroen
dank u welgroen
alstublieftgroen
ik ben voor het eerst verliefdgroen
blauwgroen
grijsgroen
vinkiegroen
sijsgroen
bakken tjaptjoigroen
liters hiep hoigroen
oud monumentengroen
leve de lentegroen.

In de zomer,
niets aan te doen,
zijn alle kleuren
groen
weer groen.

Sjoerd Kuyper (Nederland, 1952)

Uit: Fanfare, Uitgeverij Leopold, Amsterdam, 2002

2 *De kleuren van dingen*

- Dichters zijn makers. Zij kunnen iets maken uit het niets. Van de kleuren in hun hoofd maken ze kleuren op papier. Maar ze doen dat zo overtuigend dat het wel lijkt of je de kleuren echt ziet. In de volgende twee gedichten gaat het over kleuren die alleen in je hoofd zitten, maar net echt lijken. Zowel bij 'Een lichtblauw kleurpotlood' van Ted van Lieshout als bij 'Alleen in bed. En om mij heen' van Hans Kuyper twijfelt degene die ze ziet of hij nu de maker ervan is of niet. Is die twijfel volgens de kinderen in beide gevallen terecht?
- De 'ik' in het gedicht van Van Lieshout droomt niet van 'lichtblauw', maar van een 'lichtblauw kleurpotlood'. Als hij alleen de kleur had gedroomd, had hij zich dan de volgende ochtend ook af kunnen vragen of de hemel door zijn toedoen lichtblauw was geworden?
- De slotregels van het gedicht van Kuyper zijn heel ingewikkeld. Als je ogen dicht zitten kun je zelf niet zien of ze dicht zijn. Maar je kunt je eigen ogen toch sowieso niet zien, tenzij je in de spiegel kijkt? Dus weet je zonder spiegel eigenlijk nooit of ze open of dicht zijn, of je droomt of wakker bent. Bovendien: is die spiegel wel te vertrouwen? Laat de kinderen over dit probleem - waar al zoveel filosofen hun hoofd over braken - van gedachten wisselen.
- In beide gedichten komen de kleuren als het donker is, uit het niets. Komen ze in beide gedichten om de angst voor het donker te verjagen? Waaruit blijkt dat (wel of niet) in de gedichten?

Alleen in bed. En om mij heen
de stille, zwarte nacht.
Ik zie niks en ik hoor alleen
een radio, heel zacht.

Met open ogen zie ik niks,
niet eens de dichte deur.
Maar doe ik nu mijn ogen dicht,
dan zie ik vlekken kleur:

vlekken rood en groen en geel
en kakel-klater-bont.
Het zijn er wel weet ik hoeveel.
Ze draaien in het rond.

Is dit nog echt of droom ik al?
Of zijn dan toch misschien
mijn ogen open, en niet dicht...

Dat kan ik zelf niet zien!

Hans Kuyper (Nederland, 1962)

Uit: Het poezenvarken, Uitgeverij Leopold, Amsterdam, 2000

Een lichtblauw kleurpotlood

De zon is door de stad gezakt,
de daken gloeien na.
Er brandt iets aan de horizon,
zie ik vanwaar ik sta.

Ik kijk nog even door het raam
en zie het avondrood.
Dan ga ik slapen en ik droom
een lichtblauw kleurpotlood.

En in de morgen is het donker
stilletjes weggegaan.
De lucht is licht en heel misschien
heb ik dat wel gedaan.

Ted van Lieshout (Nederland, 1955)

Uit: Jij bent mijn mooiste landschap & 300 andere gedichten en tekeningen, Uitgeverij Leopold, Amsterdam, 2003

3 Zwart-wit

- Dichters schrijven veel over uitersten, en de uitersten van het kleurenspectrum zijn zwart en wit. Zwart: helemaal geen kleur. Wit: alle kleuren samen. Ook in de volgende twee gedichten van de Duitse dichter Josef Guggenmos en de Ierse dichteres Nuala Ní Dhomhnaill draait alles om zwart en wit. Bij Guggenmos gaat het om dingen die letterlijk wit en zwart zijn, bij Dhomhnaill om dingen die figuurlijk wit en zwart zijn. Leg het verschil aan de kinderen uit door de zwarte en witte dingen in beide gedichten na te lopen en steeds te vragen of het ding echt zwart of wit is, of alleen in de gedachten van de dichter. Let op: bij Dhomhnaill komen ook dingen voor die echt zwart zijn, maar dan weer als beelden voor het zwart in haar gedachten.
- Zwart staat vaak voor somberheid en wit voor geluk. Maar wit kan ook voor leegte of kou staan. Is het gedicht van Guggenmos een droevig gedicht? Laat de kinderen naar woorden zoeken in het gedicht die maken dat het niet droevig is.
- In het gedicht van Dhomhnaill komt maar één keer het woord wit voor, aan het slot. Verder is alles er zwart. Vraag aan de kinderen of het wit in de slotregel een tegenwicht biedt aan al het zwart. Waarom niet? Vertel iets over de zwarte bladzijde in de geschiedenis die de aanleiding vormde voor dit gedicht. Er wordt in dit gedicht nog twee keer een aanduiding van kleur gegeven. Laat de kinderen ernaar zoeken (‘licht randje’ en ‘zilveren’). Vraag of deze kleuraanduidingen wel iets positiefs tegenover al het zwart stellen.
- Als voor zwart en wit in deze gedichten andere kleuren worden ingevuld, bijvoorbeeld geel en paars, wat blijft er dan volgens de kinderen van de gedichten over?

Zwart

Dit is een zwarte dag.
De hemel is zwart.
De zee is zwart.
De tuinen zijn zwart.

De bomen zijn zwart.
De heuvels zijn zwart.
De bussen zijn zwart.
De auto's die de kinderen naar school brengen zijn zwart.

De winkels zijn zwart.
Hun ramen zijn zwart.
De straten zijn zwart (en niet van de mensen).
De kranten verkocht door het donkere meisje met de grote bos
donker haar
zijn zwart, zwart, zwart.

De os is zwart.
Elke hond is zwart.
Zelfs het paard uit Iveragh is zwart.
Elke vogel die plots uit de zwerm schiet is zwart.
Het zwarte schaap dat in iedere kudde opviel
is geen uitzondering meer, want alle schapen zijn zwart.

De aardappelen zijn zwart.
De rapen zijn zwart.
Elk afzonderlijk koolblaadje dat je in de pot doet is zwart.

De koekepan is zwart.

De ketel is zwart.

De bodem van elke pot van hier tot het gat aan het eind van de wereld is zwart.

De katholieken zijn zwart.

De protestanten zijn zwart.

De Serviërs en de Kroaten zijn zwart.

Ieder ras dat op deze aarde rondloopt
op deze zwarte zomerochtend is zwart.

Alle politici zijn aan het bakkeleien,
bijten elkaars benen en staarten eraf
en proberen ons ervan te overtuigen
dat alles zich weldra van de zonnige kant laat zien.

Iedereen die geneigd is hen op hun woord te geloven
zou er misschien goed aan doen te vragen
waarom ze denken dat het zo vanzelf spreekt
dat elke zwarte wolk een licht randje heeft.

Maar zelf kan ik dat niet doen.

Want ik ben zwart.

Mijn hart is zwart,
mijn geest is zwart.

Alles langs mijn gezichtsveld is zwart.

Ik ben even zwart als jullie allemaal, van binnen en van buiten.

Als elk stukje kolen of braambes of sleedoorn
of demon of duivel of roofkever,
ieder graf en iedere grot en iedere aars,
ieder bodemloos gat waarin we alle hoop verliezen,
ben ik zwart, zwart, zwart.

Nu dat Srebrenica, die zilveren stad
- de 'Argentaria' van de Romeinen -
een witte vlek is.

Nuala Ní Dhomhnaill (Ierland, 1952)

Vertaling: Peter Nijmeijer

*Uit: Boekieboekie nr. 59, Zwarte confetti. Foto's, verhalen, gedichten
en tekeningen over oorlog, Uitgeverij Autoped, Rotterdam, 2005*

Figuurgedichten

Er zijn in deze lessuggesties twee lessen over figuurgedichten opgenomen:

1 Onleesbaar?

Gedichten van Kurt Schwitters, Pierre Garnier en Christian Morgenstern

2 Verzen in vormen

Gedichten van Christian Morgenstern en Guillaume Apollinaire

ALGEMENE SUGGESTIES

- Vraag de kinderen of ze voorbeelden kennen van woorden die in een ongewone vorm zijn afgedrukt, een vorm die de betekenis van die woorden versterkt. Bijvoorbeeld het woord 'stroop' in letters die druipen als stroop, of het woord 'vierkant' dat zelf ook als een vierkant is afgedrukt. In strips zegt de typografie ook vaak iets over de betekenis van een woord. Bijvoorbeeld de uitroep 'Aargh' heel groot en met rare uitschietende letters afgedrukt. Laat kinderen meer van dit soort voorbeelden noemen. Ze mogen ook zelfbedacht zijn!
- Vraag de kinderen wat voor vorm een gedicht volgens hen op papier heeft.
- Vertel de kinderen over figuurgedichten aan de hand van de inleiding bij deze lessuggesties.
- Kopieer uit deze lessuggesties voor alle leerlingen de te bespreken figuurgedichten.
- Laat elk gedicht - voor zover de gedichten zich daarvoor lenen - eerst stil door de hele klas lezen en vervolgens door verschillende leerlingen voorlezen. Het herhaald horen van een gedicht is de beste kennismaking ermee. Loop met de klas de eventuele moeilijke woorden in de gedichten na.
- Behandel vervolgens de vragen die in deze lessuggesties bij de gedichten zijn opgesteld.

- Na de les(sen) over de gedichten werken de kinderen zelf aan het maken van een figuurgedicht, waar ze vervolgens een poster van kunnen maken. Hier kan ook gewerkt worden met een set magneetjes met woorden erop of met uitgeknipte losse woorden waarmee de kinderen een gedicht in elkaar kunnen schuiven. (magneetpoëzie is in boekhandels en giftshops verkrijgbaar of via www.magneticpoetry.com/detail.asp?PRODUCT_ID=3054 of www.koelkastpoezie.com Op deze laatste site is het tevens mogelijk interactief met magneetpoëzie te werken door te klikken op 'interactieve poëzie')

1 Onleesbaar

- Gedichten bestaan gewoonlijk uit zinnen. Dat zijn niet altijd zinnen uit de spreektaal van alledag, maar zelfs de wonderlijkste dichterstaal bestaat meestal uit leesbare woorden, bestaande woorden, die in het woordenboek te vinden zijn. Hoogstens sluipt er nu en dan een door de dichter verzonnen woord tussenin. Toch zijn er een paar dichters die hebben geëxperimenteerd met andere ingrediënten in hun poëzie. Kurt Schwitters bijvoorbeeld maakte gedichten die alleen uit klanken bestaan, en Pierre Garnier en Christian Morgenstern maakten gedichten waar tekens in voorkomen die geen letters zijn. De gedichten van deze drie dichters die hier zijn opgenomen - 'Sigaren', 'Nachtlied van de vis' en 'Lune' - zijn alledrie lastig te lezen. Laat de kinderen het toch proberen. Hoe denken zij dat de streepjes en lijntjes bij Morgenstern uitgesproken moeten worden? En hoe lees je de maantjes bij Garnier voor? Schwitters is misschien nog het leesbaarst, maar klinkt meer als muziek dan als taal...
- Het klankgedicht van Schwitters heet 'Sigaren', het is opgebouwd uit de letters en lettergrepen van het woord 'sigaren', en uit de klanken waarmee je het woord 'sigaren' hardop spelt. Bovendien ziet het er ook nog uit als een sigaar, lang en dun. Vraag aan de kinderen of ze in het gedicht ook nog andere eigenschappen van de sigaar uitgebeeld zien (het langzaam korter worden ervan, de rook die ervan afkomt).
- De titel van het gedicht 'Nachtlied van de vis' van Morgenstern is ook de staart van de vis die het gedicht in zijn geheel vormt. Een vis maakt geen geluid, althans niet met zijn bek, en kan dus geen lied zingen. Maar hij kan wel met zijn staart slaan. Zou Morgenstern met zijn streepjes en golfjes misschien staartbewegingen - geen geluidsgolven maar golfjes in het water - hebben willen uitdrukken?
- 'Lune' is het Franse woord voor 'Maan'. Kunnen de kinderen het gedicht van Garnier in het Nederlands vertalen? Is het even mooi als in het Frans, vinden zij? Waarom wel of niet?
- Alle drie de gedichten bestaan uit versregels, net als een 'gewoon' gedicht. Welk van de drie gedichten vinden de kinderen desondanks toch het meest beeld en het minst gedicht? Waarom vinden ze dat?

Sigaren (elementair)

Sigaren

Si

gaar

ren

Es

i

ge

a

er

e

en

Es

EsI

EsIGe

EsIGeA

EsIGeAEr

ErEEn

En

Es

i

ge

a

er

e

en

Si

gaar

ren

Sigaren (Het laatste vers wordt gezongen.)

Kurt Schwitters (Duitsland, 1887-1948)

Vertaling: Jan Oegema.

Uit: Merz. Teksten uit de jaren 1919-1923, Uitgeverij Perdu,

Amsterdam, 1995

L)ne
(une
lu(e
lun)

Piere Garnier (Frankrijk, 1928)

Uit: Le spécialisme en chemin, Corps Puce

Nachtlied van de vis

—
u u
— — —
u u u u
— — —
u u u u
— — —
u u u u
— — —
u u
—

Christian Morgenstern (Duitsland, 1871-1914)

'Fisches Nachtgesang', uit: Alle Galgenlieder, Im Inselverlag, Leipzig, 1941

*Nederlandse vertaling en bewerking: Christian Morgenstern (Duitsland
1871-1914) Kindergedichten & Galgeliederen*

Vertaling: Ernst van Altena. Illustraties: Lisbeth Zwerger,

De Vier Windstreken, Rijswijk, 1995.

2 Verzen in vormen

- Als figuurgedichten alleen maar gewone gedichten waren die op zo'n manier op papier waren gezet dat ze de vorm kregen van het onderwerp van het gedicht, dan zou er niet zo veel aan te beleven zijn. Dan waren het niet meer dan grapjes, en zou je als lezer alleen maar proberen te achterhalen hoe de gewone dichtregels eruit gezien zouden hebben, omdat die toch een stuk gemakkelijker lezen. Maar het bijzondere van figuurgedichten is dat de plaats van de woorden in de 'figuur' maakt dat ze een extra lading krijgen, die ze in de vorm van een gewoon rechttoe-rechtaan gedicht niet zouden hebben gehad. Laat de kinderen zien hoe de gedichten 'Hart', 'Spiegel' en 'Kroon' van Guillaume Apollinaire en het gedicht 'De trechters' van Christian Morgenstern eruitzien als de woorden als in proza achter elkaar waren gezet. Vraag of ze het in die vorm mooie gedichten vinden.
- De drie figuurgedichten van Apollinaire gaan alledrie over de dichter zelf, daarom horen ze bij elkaar. Laat de kinderen voor elk van de drie gedichten zeggen waarom het in die figuur is afgedrukt, hoe die figuur bijdraagt aan de betekenis van het gedicht en waarom bepaalde woorden op bepaalde plaatsen in de figuur staan. Voor wie is de kroon, voor de koningen of voor de dichters? Wat is, volgens het spiegelgedicht, het verschil tussen een echte spiegel en deze spiegel die uit woorden is opgebouwd? (De echte spiegel weerkaatst wat echt is terwijl deze 'woordenspiegel' wat niet echt is toch kan laten bestaan.)
- In een gedicht gebruik je eigenlijk nooit afkortingen. Waarom eindigt het gedicht 'De trechters' van Morgenstern wel met een afkorting, die ook nog eens over twee regels is verdeeld: 'en / z.'? 'enz.' is het laatste woord van het gedicht, bij de mond van de trechter, zoals dat heet. Waarom is dat woord juist daar zo op zijn plaats? Maar waar slaat dat 'enzovoort' eigenlijk op? Bedoelt de dichter dat het maanlicht, nadat het op het bospad is gevallen, verder voortstroomt? Waarheen dan? Of bedoelt hij dat het gedicht nog een tijdje doorgaat, maar dat het niet meer door de trechter paste?
- Vraag de kinderen of ze zich ook het omgekeerde voor kunnen stellen: in plaats van een dichter die met figuren, een schilder die met woorden werkt. Zou dat iets heel anders opleveren dan figuurgedichten?

Hart, kroon en spiegel

o
k p ij n H
n M a
ij z r
p o m g
a l e
l v ij
v e k
e
n

V S D
or ten I S V
e ter en

Keer op keeR

Herleven in het hart der dichterS

De
staat ze
be spie
kaatst gel
weer om
wordt sluit
wat mij
als Guillaume le
zo Apollinaire vend
niet en
en echt
beeldt zo
ver als
en je
gel je
en

Guillaume Apollinaire (Frankrijk, 1880-1918)

Vertaling: Tatjana Daan

Uit: Calligrammes, Éditions Gallimard, 1925

De trechters

Twee trechters wandelen door de nacht
Door hun romp, de nauwe schacht,
stroomt wit maanlicht
ongestoord
op hun
bospad
en
z.

Christian Morgenstern (Duitsland, 1871-1914)

Vertaling: Tatjana Daan

Orgineel uit: Alle Galgenleider, Im Inselverlag, Leipzig, 1941

OVER DE LESSUGGESTIES

Alle lessuggesties die voor eerdere Gedichtendagen zijn opgesteld, zijn te vinden op de Gedichtendagwebsite, www.gedichtendag.org. Daar zijn allerlei waardevolle ideeën en opmerkingen over poëzie en poëzie in de klas te vinden.

HANDIGE ADRESSEN

IN NEDERLAND :: Stichting Poetry International
Eendrachtsplein 4
NL-3012 LA Rotterdam

☎ +31 (0)10 282 27 77 :: www.poetry.nl

* coördineert Gedichtendag in Nederland en organiseert jaarlijks het Poetry International Festival en het Poetry International Kinderfestival

Stichting Autoped
Postbus 4223
3006 AE Rotterdam

☎ +31 (0)10 4767381 :: www.poem-express.com

* organiseert jaarlijks het internationale reizende gedichtenfestival Poem Express

Stichting Kinderen en Poëzie
Postbus 252
NL-5150 AG Drunen

☎ +31 (0)416 37 30 19 :: www.skep.nl

* organiseert jaarlijks een poëzieschrijfwedstrijd voor leerlingen in het basisonderwijs

Stichting Schrijvers School Samenleving
Huddestraat 7
NL-1018 HB Amsterdam

☎ +31 (0)20 623 49 23 :: www.sss.nl

* bemiddelt in Nederland bij schrijversbezoeken aan school

Stichting Lezen
Nieuwezijds Voorburgwal 328G
NL-1012 RN Amsterdam

☎ +31 (0)20 623 05 66 :: www.lezen.nl

* ontwikkelt leesbevorderende projecten

Stichting Plint
Postbus 164
NL-5600 AD Eindhoven
☎ +31 (0)40 245 40 01 :: www.plinternet.nl
* voor onder andere poëzieposters en Ansichtkaarten

Rivendell Po-T-Shirts
Zwaluw 17
NL-3435 AA Nieuwegein
☎ +31 (0)30 604 29 68 :: www.rivendell.nl
* voor bestelling van t-shirts met gedichten

IN VLAANDEREN :: vzw Behoud de Begeerte
Congresstraat 59
B-2060 Antwerpen
☎ +32 (0)3 272 40 41 :: www.begeerte.be
* coördineert Gedichtendag in Vlaanderen

Vlaams Fonds voor de Letteren
Generaal Capiaumontstraat 11, bus 5
B-2600 Berchem
☎ +32 (0)3 270 31 69 :: www.fondsvoordeletteren.be
* bemiddelt in Vlaanderen bij schrijversbezoeken aan school

Stichting Lezen België
Frankrijklei 130/4
B-2000 Antwerpen
☎ +32 (0)3 202 83 78 :: www.stichtinglezen.be
* ontwikkelt leesbevorderende projecten

Kijk ook op www.literatuureducatie.nl voor meer informatie over deze en andere literaire organisaties.

De website www.poezie.pagina.nl biedt een startpunt voor meer informatie over poëzie op het internet.

Op de website www.tussentaalenbeeld.nl/A22.htm is meer informatie te vinden over visuele poëzie.

Afbeeldingen van figuurgedichten van Paul van Ostaijen zijn bijvoorbeeld te vinden op
<http://users.pandora.be/gaston.d.haese/dandy&dichter.html>

Meer informatie over Kurt Schwitters kan men lezen op de Duitse site
<http://www.kurt-schwitters.org/>

Merzgedichten van Kurt Schwitters zijn te beluisteren via
<http://www.stunned.org/art.htm> of via <http://www.ubu.com/sound/schwitters.html>

BLOEMLEZINGEN MET POËZIE VOOR KINDEREN

Als je goed om je heen kijkt zie je dat alles gekleurd is.

Querido, Amsterdam, 2000 (hernieuwde uitgave).

Samenstelling: Bianca Stigter en Tine van Buul.

Ik geef je niet voor een kaperschip Met tweehonderd witte zeilen.

Querido, Amsterdam, 1993.

Samenstelling: Bianca Stigter en Tine van Buul.

Opa, hou jij het nog vol?

Averbode/DiVers, Averbode/Amsterdam, 2003.

Samenstelling: Johanna Kruit.

De dichter is een tovenaar. 175 Gedichten voor kinderen.

Averbode, Kampen, 2001.

Samenstelling: JanVan Coillie.

Met gekleurde billen zou het gelukkiger leven zijn.

Altiora, Averbode, 1996.

Samenstelling: Jan Van Coillie.

Van Alphen tot Zonderland.

De Nederlandse kindervoëzie van alle tijden.

Querido, Amsterdam, 2000.

Samenstelling: Anne de Vries.

Als heel de wereld een appeltaart was. Rijmpjes en gedichten.

Leopold, Amsterdam, 2003.

Samenstelling: Anne de Vries.

COLOFON

Deze lesbrief is een uitgave van Stichting Poetry International en vzw Behoud de Begeerte, ter gelegenheid van de zevende **Gedichtendag op donderdag 26 januari 2006**.

TEKST :: Tatjana Daan

REDACTIE :: Stichting Poetry International

VORMGEVING :: www.zizo.be

Wilt u op de hoogte blijven van de activiteiten van Poetry International, en in het bijzonder van de lessuggesties, stuurt u dan een e-mail naar :: gedichtendag@poetry.nl

Ook uw opmerkingen naar aanleiding van deze lessuggesties kunt u sturen naar dit e-mailadres.

De gedichten en illustraties in dit werk zijn voor zover mogelijk opgenomen in overleg met de rechthebbenden; zo niet dan wordt de rechthebbende verzocht contact op te nemen met Poetry International om alsnog in een regeling te voorzien.

MEER INFORMATIE

POETRY
INTERNATIONAL
ROTTERDAM

STICHTING POETRY INTERNATIONAL
Eendrachtsplein 4
3012 LA Rotterdam
Nederland
TEL +31 (0)10 282 27 77
FAX +31 (0)10 444 43 05
www.gedichtendag.org
gedichtendag@poetry.nl

BEHOUD DE BEGEERTE
Congresstraat 59
2060 Antwerpen
België
TEL +32 (0)3 272 40 41
FAX +32 (0)3 272 06 48
www.gedichtendag.org
gedichtendag@begeerte.be